

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

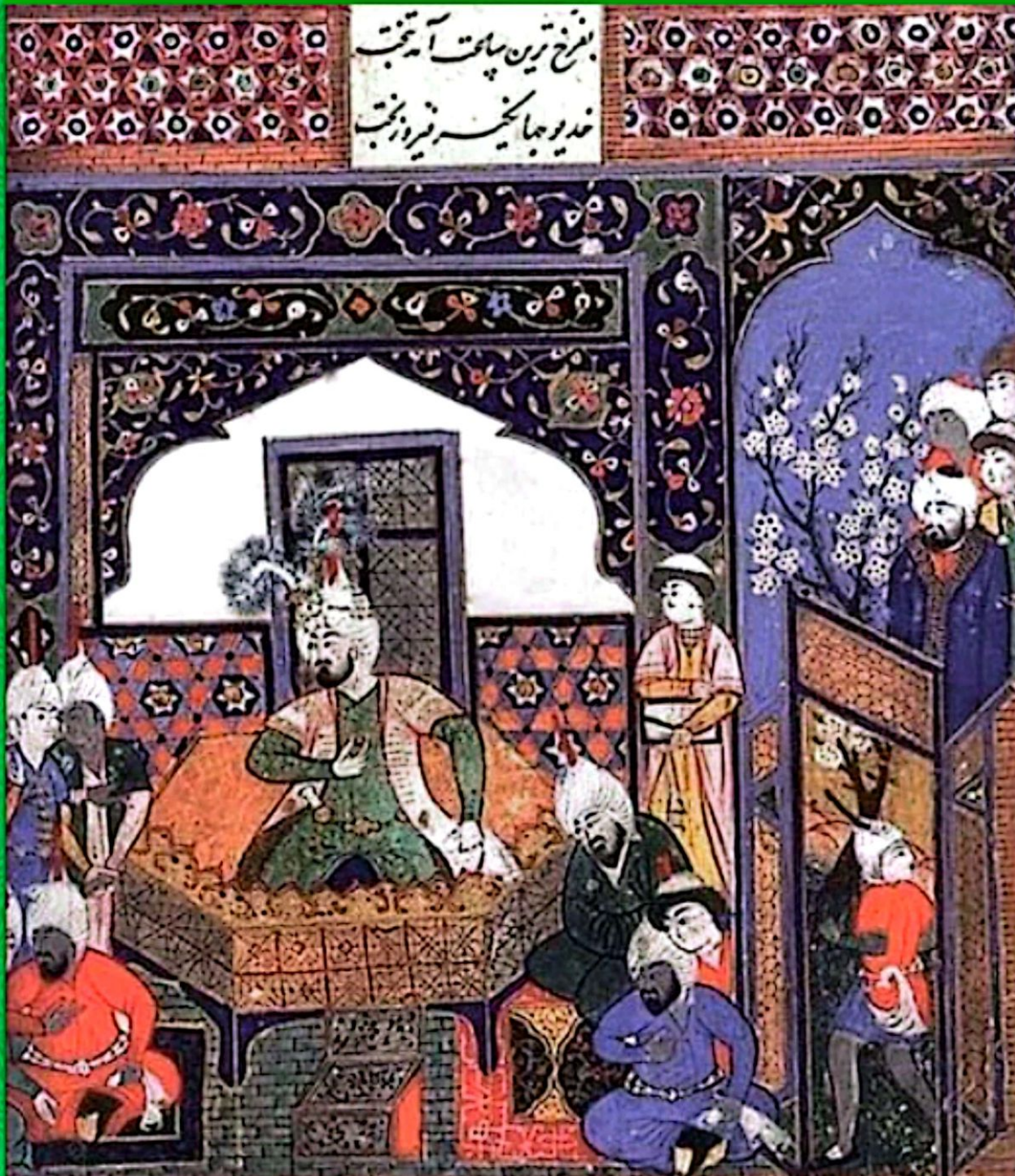
Til va adabiyot.uz

«Til va adabiyot – Преподавание языка и литературе – Language and literature teaching» (<https://tilvaadabiyot.uz>)

<https://oak.uz/pages/4802>

2024-yil. 5-son

BUYUK SARKARDA VA DAVLAT ARBOBI AMIR TEMUR TAVALLUDIGA 688 YIL

Bosh muharrir

Nargiza BERDIYEVA

Tahrir hay'ati:

Dilshod Kenjayev
Nizomiddin Mahmudov
Yorqinjon Odilov
Jabbor Eshonqulov
Baxtiyor Daniyarov
Abdurahim Nosirov
To'liqin Saydaliyev
Barno Buranova
Zulxumor Mirzayeva
Qozoqboi Yo'ldoshev
Bahodir Jovliyev
Salima Jumayeva
Qayum Baymirov
Manzar Abdulkayrov
Alijon Safarov
Madina Nuriddinova
Latifa Xudayqulova
Barno Kadirova
Nargiza Mirzayeva
G'ulshukurova
To'maris Butunbayeva
Ramziddin Abdusatorov
Okila Turakulova
Yuldosh Raxmatov
Ramziddin Abdusatorov
Feruz Manukyan

Muharrirlar:

Lutfullo JO'RAYEV
Bibimariyam RAHMONOVA
Oydin SHUXRATOVA

Sahifalovchi:

Mahliyo ABDUQODIROVA

Tahririyat manzili:

100038, Toshkent shahri
Matbuotchilar ko'chasi 32-uy
Telefon: (98) 121-74-16,
(71) 233-03-10, (71) 233-03-45,
(71) 233-03-67
e-mail: tilvaadabiyotuz@gmail.com

MUNDARIJA

DOLZARB MAVZU

Klimentina Ismailova. Mikrofon qarshisidagi teatr: kecha, bugun, ertaga 3
Gulchehra Imomova. Badiiy sintezning janrlararo tafovuti va uning o'ziga xosligi 6
Husniddin Norqulov. O'smir-yoshlarni o'qitishda tayyorlashda moddiy qadriyatlarining o'ziga xosligi 9

ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

Saodat Adilova. O'zbek tilini masofadan o'qitishning yangi imkoniyatlari 14
Madina Mirkasimova. Nofiliologik ta'lim yo'nalishi talabalarining umummadaniy kompetensiyasini takomillashtirish tizimi 16
Muxtasarxon Asqaraliyeva. Zamonaviy yondashuvlar asosida tarbiya dasturlarini tashkil etish zarurati 18
Nigora Ne'matova. Chet tilda mustaqil ta'lim olishning lingvopsixologik va metodik xususiyatlari 21
Bahora Toyirova. Ingliz tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish 23
Клара Ибратова. Технология проблемного обучения 25
Шайра Курбанова. Использование художественного текста на уроках русского языка в группах с нерусским языком обучения 27
Zarina Kurbanova. Methods of teaching english for beginners 29
Elmira Moydinova. Methodological basis of forming professional 31

TILSHUNOSLIK

Utkir Sattarov. XX asr tilshunosligida f.De.Sossyurning lingvistik qarashlari 34
Nilufar Yuldosheva. Til birliklari asimmetriyasi 36
Dildor Bazarova. Sintaktik variantdosh birliklar haqida 38
Tursunmurod Oydinov. Jahon tilshunosligida fonologiyaning vujudga kelishi 40
Marjona Xayrullayeva. Joy nomlari asosida shakllangan toponimlar 42
Shaxnoza Aliyeva. So'z ma'nosi ko'chishi va derivatsion jarayon 44
Feruza Rahmatova. O'zbek tilida ayrim somatizmlarning ma'no xilma-xilligi: ko'pma'nolilik 47
Madina Asqarova. Korpus lingvistikasining paydo bo'lishi va shakllanishi 49
Раъно Насирова. Референция экспрессивных и эмоциональных фразеосем в английской фразеологии 52
Nigora Mukhamedova. Functional and pragmatic analysis of syntax structures 55

Elektron jurnali

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining Filologiya bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrdir.

Tahlil

ADABIYOTSHUNOSLIK

Eshnazar Jabborov. Alisher Navoiy asarlaridagi ma'rifiy ramziy tizim talqini 57
Gulhayo Haydarova. XX asr o'zbek g'azaliyotida vazn masalalari 59
Soffiya Jumayeva. Maxtumquli yoshnomalari poetikasi va raqamlar haqiqati 61
Botir Oqbutayev. Maxtumquli ijodi Najmiddin Komilov talqinida 64
Abduvalli Axatov. Ilohiy ishq kuychisi 66
Zebuniso Rasulova. O'zbek xalq sehri ertaklarida tabu bilan bog'liq tushunchalar 68
Ro'ziboy Tangirov. Shukur Xolmirzaevning xarakter yaratish mahorati 71
Muhabbat Fazliddinova. Yusuf Amiriyning "dahnoma" asari o'rganilishi 73

TADQIQOT

Amonkeldi Axmatov. Rustam Abdurahmonov kim bo'lgan? 75
Dilnoza Mamirova. Reklama matnida xronotop 77
Zulayho Abdurahmon. Alisher Navoiy asarlarida tavba talqini 79
Zulfiyaxon Masodiqova. Oliy ta'lim muassasalarida nemis tilini o'qitish samaradorligini ta'miniash mexanizmlari 82
Mahfuza Muxtorova. Kichik link janrlar badiiyat i 83
Mushtariy Alkulova. Aleksandr Kuprinning so'z qo'llash mahorati 86
Kamola Abdurashidova. "Zamonaviy afsonalar" folklor janri sifatida 88
Ziyoda Bazarova. Hikoyalarda ilsoniy shaxs shakllanishiga nutq janrlarining ta'siri 92
Bori Nigmanov. Yosh futbolchilarda tezkorlik sifatini rivojlantirish xususiyatlari 94
Odinaxon Mahamadjonova. Adijon bolalar folklorida hayvonlar timsoli 96
Дилмура Умарова, Сарвар Умаров. Проблемы связанного высказывания (текста) на занятиях русского языка 100
Лилия Абдусаматова. Художественное время и пространство в повестях В. Быкова 103
Dildora Khalkova. Bridging sociolinguistic competence in journalism through grammar: practical insights 106
Sokhiba Rasulova. Effective practices for developing reading comprehension 109
Mamura Saidova. The notion of function and context within the communicative approach 111

TARJIMASHUNOSLIK

Зульфия Тухтаходжаева. Сложности перевода фразеологических единиц и пути их преодоления 113

КИЧИК TADQIQOT

Rayhonoy Yangiboyeva. Navoiyning orifona g'azalini adabiyot to'garaklarida o'qitish tamoyillari 115
Rajabbay Abdilov. "Oydinda yurgan odamlar" qissasidagi "oila" konsepti bilan bog'liq maqollarning lingvomadaniy tahlili 116
Dilbar Mirnosirova. Ontolingvistika doirasidagi assotsiativ tajribalarning o'ziga xos jihatlari 122
Marjona Shomurodova. Bir g'azal matni: tadqiq va tahlil 124
Mohiddil Usmonova. Ravnaq lirikasida ma'naviy san'atlar 126
Jallilova Muxlisa Zafarjon qizl. Bola tug'ilishi va tarbiyasi bilan bog'liq ayrim etnografizmlar haqida 129
Navruza Fayzullayeva. Lutfiy "devon" idagi antonimlarning ba'zi xususiyatlari 131
Sabina Ruziyeva. Erkin A'zam asarlarini lingvopoetikasi 134
Nigora Abdullayeva. Развитие профессиональных коммуникативных компетенций студентов 134

JOY NOMLARI ASOSIDA SHAKLLANGAN TOPONIMLAR (Buxoro viloyat Vobkent tuman misolida)

Annatsiya: toponimiyada bir obyektning atqoli oti bilan boshqa bir obyektning ham atash, ya'ni obyektlar nomining biridan ikkinchisida ko'chishi, aniqrog'i, toponimdan toponim hosil qilish ma'lum darajada keng tarqalgan xarakterli hodisadir. Bunday nomlar negizida toponim yotsa, ya'ni toponimdan toponim hosil qilinsa, toponimlar deb yuritiladi. Boshqacha aytganda toponim toponimik negizdan hosil bo'lgan toponimdir.

Ta'ayun tushunchalar: toponim, konversiya, kat, topoaffiks, derevat

Аннотация: В топонимике название другого предмета собственным именем одного предмета, то есть перенос названия предметов с одного на другой, точнее, создание топонима из топонима, является довольно распространенным явлением. Если такие названия основаны на топониме, то есть если топоним создан из топонима, они называются топонимами. Другими словами, топоним – это топоним, образованный на топонимической основе.

Основные понятия: топоним, конверсия, кат, топоаффикс, дериват

Annotation: in toponymy, calling another object with the proper name of one object, that is, the transfer of the name of objects from one to another, or more precisely, the creation of a toponym from a toponym, is a somewhat common phenomenon. If such names are based on a toponym, that is, if a toponym is created from a toponym, they are called toponyms. In other words, a toponym is a toponym formed from a toponymic basis.

Key words: toponym, conversion, kat, topoaffix, derevat

Toponimning yangi, qo'shimcha vazifaga o'tishi, asosan, onomastik konversiya – nomni funksional ko'chirish orqali yuz beradi.

Toponimlarning hosil bo'lishida ikki xil jarayon yorqin ko'zga tashlanadi: 1. Yonma-yon yaqin joylashgan obyektlarning nomi biridan ikkinchisiga o'tadi.

2. Uzoq joylashgan obyektlarning nomi bir-biriga o'tadi. Toponimlarning hosil bo'lish qonuniyatlari hali toponimiyada yaxshi o'rganilgan emas. Bunga sabab nom ko'chishi murakkab jarayon bo'lsa, ikkinchidan, biridan ikkinchisiga o'tgan nomlarning qaysi biri dastlabki nom ekanini aniq belgilashni talab qiladi. Shunday qilib, Vobkent tuman toponimiyasining bir qismini turli toponimlar tashkil qiladi. Bu toponimlar uchun turdosh o'tar bilan birga atqoli o'tar ham toponemizlik vazifasini bajargan. Gap bir nom bir necha obyektlarning atqoli o'ti bo'lib kelishi ustida ketar ekan, jahonda shariflik unvoniga sazovor bo'lgan Buxoro toponemizligining faqatgina bizning viloyatimizda quyidagi obyektlar nomi bo'lib kelishini va bu nom haqida alohida to'xtab o'tishni lozim deb bilamiz. E'tibor bering:

Buxoro – viloyat nomi;

Buxoro – tuman nomi;

Buxoro – Qorako'l, Kogon tumanlaridagi jamoa xo'jaligi nomi;

Buxoro – shahardagi katta kinoteatr nomi;

Buxoro – viloyat futbol kamandasi nomi va hokazolar.

Darhaqiqat, Buxoro – O'rta Osiyoda eng qadimiy shaharlardan birining nomi bo'lib, uni qadrlash davr talabidir. Buxoro atamasi haqida bildirilgan fikrlarni tahlil etar ekanmiz, avvalo, uning *Numijkat*, *Bumiskat*,

Navmichkat, Buxoro tarzida atalganini, jumladan, *Navmichkat* – uch so'zdan iborat bo'lib, ma'nosi "Nav" forscha – yangi, "mich" sug'diy – "qal'a", "istehkom", "kat" – qishloq, ya'ni *Navmichkat* – "yangi qal'a", "yangi shahar", "yangi mustahkamlangan qishloq" ma'nosi berishga e'tibor qaratamiz. Manbalarda hozirgi ark turgan erda bir qal'a, shahriston va Miri Arab madrasalari o'rinda bir-biriga ro'para yana ikkita qal'a bo'lganligi, keyinchalik ana shu uchta qal'a, ya'ni **Farobdlz**, **Buxor**, **Navmichkat** qo'shilib ketganligi qayd etilgan¹.

Uning toponimiyasini har tomonlama o'rganish nafaqat lingvistik tadqiqotlar uchun, balki Vobkent tuman tarixi va madaniyatini chuqur o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek tilidagi so'z yasash usullari toponimlarda ham ishtirok etadi. Ammo joy nomlari so'z yasash jihatdan tekshirar ekansiz, avvalo, atqoli otlarning o'ziga xos bir qator semantik va grammatik xususiyatlarini e'tiborga olmoq zarur bo'ladi.

Keyingi yillarda o'zbek tilshunosligida toponimlarning yasashi va ularning morfologik strukturasi o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlarda, shuningdek, turli tumanlarning toponimlari tekshirilgan dissertatsiyalarda toponim yasashining ikki yo'li affiksatsiya va kompozitsiya usullari qayta – qayta qayd etildi. Ko'pgina toponimik medallar hamda toponim yasovchi affikslar tavsiflandi. Deyarli barcha dissertatsiyalarda -lik, -chi, -li, -lar kabi ko'plab qo'shimchalar toponim yasovchi sifatida izohlanadi. Ayrim tadqiqotlarda -kor, -kash kabi qo'shimchalar ham toponim yasovchi affiks qatoriga **kiritiladi**. Ammo so'z yasashi nuqtayi nazaridan qayd

1 Бухоро – Шарк дурдонаси. – Тошкент: Шарк, 1997. – Б. 22-28.

etilgan affikstar qatnashgan barcha toponimlarni ham affiksatsiya usuli bilan yasalgan deyish mumkin emas. Misollarga murojaat etaylik: -lik affiksi orqali; Bazzozlik, Ko'pchilik, So'kfurushlik (Sh.Qodirova), Zargarlik, Ishgarlik (T.Nafasov), Beshyilik, Azatlik, Tenglik, Hurlik, Birlik, Shodlik (L.Karimova, N.Oxunov).

Aslida hur yoki bazzoz so'zidan boshqa yasama so'z hosil bo'ldi, ya'ni bazzozlik va hurlik leksimalari vujudga keldi. Buni so'z yasashi strukturasi zaminida izohlasak, hur-yasovchi, hurlik yasamadir. Ammo hali bu so'zlar toponimlarga aylangan yo'q. Bazzozlik va hurlik so'zlarining bu holati ularning toponimgacha bo'lgan ko'rinishidir. Bu so'zlar toponimga aylangach, ularning strukturasi qator o'zgarishlar sodir bo'ladi. Avvalo, bu leksemalar ma'lum obyekt bilan bog'lanadi va ushbu obyektiv ifodalash uchun maxsuslanadi. Yasalganlikni belgilashning umumiy qoidasi onomastik konversiyada ham saqlanadi. Bunda ham so'z yasashidagi singari yasashga asos bo'lgan element (yasovchi) va yasaliq chiqqan element (yasalma) munosabati mavjuddir. Qiyos qiling: Temirchi toponimida temirchi-yasovchi; Temirchi-yasalma yoki bazzozlik, hurlik-yasovchi; Bazzozlik, Hurlik-yasalma. Ko'rinadiki, har qanday toponim yasalma ikkilamchidir. Shunday ekan, onomastik konversiyada birinchi va ikkinchi elementlarni ajratish mumkin. Birinchi element-yasovchi, ikkilamchi (yoki ikkinchi) element-yasalma.

Demak, yuqorida keltirilgan nomlardagi -i // -li, -lik, -chi tipidagi qo'shimchalar toponimik derevat xarakterida emas. Qayd etilgan toponimlarning yasash strukturasi ular nolga tengdir. Toponimlar tarkibida uchraydigan bu tipdagi qo'shimchalar leksik-grammatik yasaliq natijasidagina emas, balki boshqa qator sabablar orqali ham sodir bo'ladi. Ko'pincha toponimlarning sodalashuvi jarayonida ayrim komponentlarning tushishi – sintaktik ellipsis orqali ham toponimlar tarkibida nol ko'rsatgichli paydo bo'ladi. Qiyos qiling: Aravachining ovuli – Aravachi ovul – Aravachi; Ko'pchilik mahalla – Ko'pchilik va hokazo. Davr o'tishi bilan toponim tarkibidagi -lik elementi ham tushishi mumkin.

nol ko'rsatgichli qo'shimchalarning vujudga kelishiga sabab bo'ladi.

Ko'pgina qo'shimchalar garchi toponimlarning yasashida bevosita ishtirok etmasa ham mazkur so'zning joy nomi (umuman, atqoli ot) ekanligini ko'rsatib turadi, unga ishora etadi. Ayniqsa, o'rin bilan bog'liq ma'noli ifodalovchi, jamlilik, ko'plik, faoliyat bildiruvchi qo'shimchalar shunday xarakterga egadir. Ko'pchilik hollarda -chi, -lar, -lik, -kash kabi qo'shimchalarning toponim yasovchi sifatida qaralishining boisi ham shundadir. Ko'rinadiki, toponimlar yasashi strukturasi bevosita joy nomi yasovchi – toponimik derevat xarakterdagi va ma'lum darajada toponimning mazmun bilan aloqador, unga ishora etuvchi, toponimlarni farqlovchi va ularni ko'rsatish funksiyasini bildiruvchi elementlarni bir-biridan farqlash lozim. O'zbek tilshunosligida hozirgacha toponim tarkibida ishtirok etadigan va umuman, toponim yasovchi qo'shimchalarni nomlashda affiks, formant, toponerant va ba'zan sifiks terminlari qo'llanilmog'ida.

Ta'kidlaganimizdek, toponimlar tarkibidagi qo'shimchalar ma'nosi va funksiyasi jihatdan bir-biridan farqlanar ekan, ularni terminologik jihatdan ham farqlash maqsadga muvofiqdir. Darhaqiqat, o'zbek tilida -iston, -obod, -kent (kat) tipidagi qo'shimchalar borki, ular doimo joy nomi yasaydi. Shuning uchun bunday qo'shimchalarni toponim yasovchi affiks (topoaffiks) deyish o'rinlidir. -chi, -lar, -zor, -loq tipidagi qo'shimchalar ayrim hollarda toponim yasovchilarga yaqin tursa ham ular ko'pgina xususiyatlari va qo'llanish diapazoniga ko'ra toponim yasovchilardan (topoaffikslardan) farq qiladi. Ular yuqorida qayd qilinganimizdek, o'zlarining ayrim ma'noti bilan toponimlarga yaqin so'zlar yasaydi. Shuning uchun ham ular, ko'pincha, toponim yasashi strukturasi obyektini ko'rsatuvchi formal elementga o'xshab qoladi. Bu xildagi qo'shimchalar yasalgan so'zlar jamlilik ifodalinishi, inson faoliyati, hunari, mashg'ulotini ko'rsatish kabi bir qator ma'notlari bilan toponimlarga yaqin turadi. Toponimlar tarkibida uchraydigan ayrim affikslar derevat xarakteridadir. Jumladan,

Toponimning yangi, qo'shimcha vazifaga o'tishi, asosan, onomastik konversiya – nomni funksional ko'chirish orqali yuz beradi.

Toponimlarning hosil bo'lishida ikki xil jarayon yorqin ko'zga tashlanadi: 1. Yonma-yon yaqin joylashgan obyektlarning nomi biridan ikkinchisiga o'tadi.

2. Uzoq joylashgan obyektlarning nomi bir-biriga o'tadi. Toponimlarning hosil bo'lish qonuniyatlari hali toponimiyada yaxshi o'rganilgan emas. Bunga sabab nom ko'chishi murakkab jarayon bo'lsa, ikkinchidan, biridan ikkinchisiga o'tgan nomlarning qaysi biri dastlabki nom ekanini aniq belgilashni talab qiladi. Shunday qilib, Vobkent tuman toponimiyasining bir qismini turli toponimlar tashkil qiladi. Bu toponimlar uchun turdosh otlar bilan birga atoqli otlar ham toponemizlik vazifasini bajargan. Gap bir nom bir necha obyektlarning atoqli otlar bo'lib kelishi ustida ketar ekan, jahonda shariflik unvoniga sazovor bo'lgan Buxoro toponemizining faqatgina bizning viloyatimizda quyidagi obyektlar nomi bo'lib kelishini va bu nom haqida alohida to'xtab o'tishni lozim deb bilamiz. E'tibor bering:

- Buxoro – viloyat nomi;
- Buxoro – tuman nomi;
- Buxoro – Qorako'l, Kogon tumanlaridagi jamoa xo'jaligi nomi;
- Buxoro – shahardagi katta kinoteatr nomi;
- Buxoro – viloyat futbol kamandasi nomi va hokazolar.

Darhaqiqat, Buxoro – O'rta Osiyoda eng qadimiy shaharlardan birining nomi bo'lib, uni qadrlash davr talabidir. Buxoro atamasi haqida bildirilgan fikrlarni tahlil etar ekanmiz, avvalo, uning *Numijkat*, *Bumiskat*,

Navmichkat, *Buxoro* tarzida atalganini, jumladan, *Navmichkat* – uch so'zdan iborat bo'lib, ma'nosi "Nav" forscha – yangi, "mich" sug'diy – "qal'a", "istehkom", "kat" – qishloq, ya'ni *Navmichkat* – "yangi qal'a", "yangi shahar", "yangi mustahkamlangan qishloq" ma'nosi berishiga e'tibor qaratamiz. Manbalarda hozirgi arkturgan erda bir qal'a, shahriston va Miri Arab madrasalari o'mida bir-biriga ro'para yana ikkita qal'a bo'lganligi, keyinchalik ana shu uchta qal'a, ya'ni **Farobdiy, Buxor, Navmichkat** qo'shilib ketganligi qayd etilgan¹.

Uning toponimiyasini har tomonlama o'rganish nafaqat lingvistik tadqiqotlar uchun, balki Vobkent tuman tarixi va madaniyatini chuqur o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek tilidagi so'z yasash usullari toponimlarda ham ishtirok etadi. Ammo joy nomlarini so'z yasash jihatdan tekshirar ekansiz, avvalo, atoqli otlarning o'ziga xos bir qator semantik va grammatik xususiyatlarini e'tiborga olish zarur bo'ladi.

Keyingi yillarda o'zbek tilshunosligida toponimlarning yasalishi va ularning morfologik strukturasi o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlarda, shuningdek, turli tumanlarning toponimlari tekshirilgan dissertatsiyalarda toponim yasashining ikki yo'li affiksatsiya va kompozitsiya usullari qayta – qayta qayd etildi. Ko'pgina toponimik medallar hamda toponim yasovchi affiksalar tavsiflandi. Deyarli barcha dissertatsiyalarda -lik, -chi, -li, -lar kabi ko'plab qo'shimchalar toponim yasovchi sifatida izohlanadi. Ayrim tadqiqotlarda -kor, -kash kabi qo'shimchalar ham toponim yasovchi affiksalar qatoriga kiritiladi. Ammo so'z yasalishi nuqtayi nazaridan qayd

1 Бухоро – Шарк дурдонаси. – Тошкент: Шарк, 1997. – Б. 22-28.

etilgan affiksalar qatnashgan barcha toponimlarni ham affiksatsiya usuli bilan yasalgan deyish mumkin emas. Misollarga murojaat etaylik: -lik affiksi orqali; Bazzozlik, Ko'pchilik, So'kfurushlik (Sh.Qodirova), Zargarlik, Ishgarlik (T.Nafasov), Beshyillik, Azatlik, Tenglik, Hurlik, Birlik, Shodlik (L.Karimova, N.Oxunov).

Aslida hur yoki bazzoz so'zidan boshqa yasama so'z hosil bo'ldi, ya'ni bazzozlik va hurlik leksimalari vujudga keldi. Buni so'z yasashi strukturasi zamini-da izohlasak, hur-yasovchi, hurlik yasamadir. Ammo hali bu so'zlar toponimlarga aylangani yo'q. Bazzozlik va hurlik so'zlarining bu holati ularning toponimgacha bo'lgan ko'rinishidir. Bu so'zlar toponimga aylangach, ularning strukturasi qator o'zgarishlar sodir bo'ladi. Avvalo, bu leksemalar ma'lum obyekt bilan bog'lanadi va ushbu obyektiv ifodalash uchun maxsuslanadi. Yasalganlikni belgilashning umumiy qoidasi onomastik konversiyada ham saqlanadi. Bunda ham so'z yasashidagi singari yasashga asos bo'lgan element (yasovchi) va yasab chiqqan element (yasalma) munosabati mavjuddir. Qiyos qiling: Temirchi toponimida temirchi-yasovchi; Temirchi-yasalma yoki bazzozlik, hurlik-yasovchi; Bazzozlik, Hurlik-yasalmadir. Ko'rindiki, har qanday toponim yasalma ikkilamchidir. Shunday ekan, onomastik konversiyada birinchi va ikkinchi elementlarni ajratish mumkin. Birlamchi element-yasovchi, ikkilamchi (yoki ikkinchi) element-yasalma.

Demak, yuqorida keltirilgan nomlardagi -li // -li, -lik, -chi tipidagi qo'shimchalar toponimik derevat xarakterida emas. Qayd etilgan toponimlarning yasash strukturasi ular nolga tengdir. Toponimlar tarkibida uchraydigan bu tipdagi qo'shimchalar leksik-grammatik yasash natijasidagina emas, balki boshqa qator sabablar orqali ham sodir bo'ladi. Ko'pincha toponimlarning sodalashuvi jarayonida ayrim komponentlarning tushishi – sintaktik ellipsiz orqali ham toponimlar tarkibida nol ko'rsatgichli paydo bo'ladi. Qiyos qiling: Aravachining ovuli – Aravachi ovul – Aravachi; Ko'pchilik mahalla – Ko'pchilik va hokazo. Davr o'tishi bilan toponim tarkibidagi -lik elementi ham tushishi mumkin.

Ba'zan affikslarning polesemantik xarakterda bo'lishi, ularning funksional doirasining nihoyatda kengligi(-chi affiksining ma'nolarini solishirig), shuningdek, affiksall polesemiyaning affiksial polesemiyaga aylanishi kabi qator faktorlar ham toponimlar tarkibida

nol ko'rsatgichli qo'shimchalarning vujudga kelishiga sabab bo'ladi.

Ko'pgina qo'shimchalar garchi toponimlarning yasashida bevosita ishtirok etmasa ham mazkur so'zning joy nomi (umuman, atoqli ot) ekanligini ko'rsatib turadi, unga ishora etadi. Ayniqsa, o'rin bilan bog'liq ma'noni ifodalovchi, jamiik, ko'plik, faoliyat bildiruvchi qo'shimchalar shunday xarakterga egadir. Ko'pchilik hollarda -chi, -lar, -lik, -kash kabi qo'shimchalarning toponim yasovchi sifatida qaralishining boisi ham shundadir. Ko'rindiki, toponimlar yasalishi strukturasi bevosita joy nomi yasovchi – toponimik derevat xarakterdagi va ma'lum darajada toponimning mazmun bilan aloqador, unga ishora etuvchi, toponimlarni farqlovchi va ularni ko'rsatish funksiyasini bildiruvchi elementlarni bir-biridan farqlash lozim. O'zbek tilshunosligida hozirgacha toponim tarkibida ishtirok etadigan va umuman, toponim yasovchi qo'shimchalarni nomiashda affiks, formant, topoferiant va ba'zan sifiks terminlari qo'llanilmogda.

Ta'kidlaganimizdek, toponimlar tarkibidagi qo'shimchalar ma'nosi va funksiyasi jihatdan bir-biridan farqlanar ekan, ularni terminologik jihatdan ham farqlash maqsadga muvofiqdir. Darhaqiqat, o'zbek tilida -iston, -obod, -kent (kat) tipidagi qo'shimchalar borki, ular doimo joy nomi yasaydi. Shuning uchun bunday qo'shimchalarni toponim yasovchi affiksalar (topoaftiksalar) deyish o'rindidir. -chi, -lar, -zor, -loq tipidagi qo'shimchalar ayrim hollarda toponim yasovchilarga yaqin tursa ham ular ko'pgina xususiyatlarini va qo'llanish diapazoniga ko'ra toponim yasovchilardan (topoaftiksarlardan) farq qiladi. Ular yuqorida qayd qilinganimizdek, o'zlarining ayrim ma'nolari bilan toponimlarga yaqin so'zlar yasaydi. Shuning uchun ham ular, ko'pincha, toponim yasalishi strukturasi obyektini ko'rsatuvchi formal elementga o'xshab qoladi. Bu xildagi qo'shimchalar yasalgan so'zlar jamiik ifodalinishi, inson faoliyati, hunari, mashg'ulotini ko'rsatish kabi bir qator ma'nolari bilan toponimlarga yaqin turadi. Toponimlar tarkibida uchraydigan ayrim prefiksalar derevat xarakteridadir. Jumladan, sar (Sariosiyo – tegirmonboshi), poy – (Poykan – quyi qishloq), pesh (Peshob suv oldi) va hokazo. Bu tipdagi prefiksallarning ko'pchiligi boshqa tildan o'tgan bo'lib ularning qo'llanish doirasi cheklangan. Ularga diaxronik planda qaralsa, prefiksalar mustaqil so'zga teng.

Foydalanilgan adabiyotlar

Бегалиев Н. Топонимларнинг ўзбек халқ этногенезидаги ўрни // *Ўзбек тили ва адабиёти*. – 2004. – 4-сон. – Б. 67-71.
 Дарбакова В.Г. К этимологии этнонима – калмык // *Этнонимы*. – М.: 1970. – С.265-268.
 Мухаммаджонов А. Работ атамаси этимологияси // *Ўзбек тили ва адабиёти*. – 1995. – 2-сон. – Б.43-45.
 ХАЙРУЛЛАЙЕВА М. БУХОРО ВИЛОЯТ ВОБКЕНТ ТУМАНДАГИ JOY NOMLARI ASOSIDA SHAKLLANGAN TOPONIMLARNING PAYDO BO'LISHI // *TEACHING ANGLAUGE*. – С. 77.